

Dušanka Bojanić Lukač

O BANJALUČKOJ SEDŽADI

Jugoslovenski etnolozi su pre dosta godina skrenuli pažnju naučnoj i široj javnosti na nekoliko proizvoda koji su dobili ime po Banjaluci. Najvažniji od njih je banjalučka sedžada.

Hamdija Kreševljaković smatrao je da je ta sadžada bila »mali ćilim pravokutnog oblika koji se upotrebljavao kao ukras sobe i na kome muslimani obavljaju dnevnu molitvu« i da su se »u Banjoj Luci izrađivale dobre serdžade«. ¹⁾ On je naveo nekoliko podataka iz dokumenata XVIII veka u banjalučkim sedžadama, dušemama i jastucima, predmetima koje je sve smatrao proizvodima ćilimarstva kao kućne radinosti. Ti veoma dragoceni podaci upotrebljeni su i u našem daljem izlaganju. ²⁾

Milenko S. Filipović pokušao je da nešto više dozna o banjalučkim sedžadama, ali o toj nekadašnjoj proizvodnji nije našao nove podatke. Koristeći podatke koje je saopštio Hamdija Kreševljaković o novčanoj vrednosti banjalučkih sedžada u XVIII veku i o tome da su u trgovinu išle zajedno sa jastucima i dušemama, M. Filipović je razložno pretpostavio »da verovatno nisu rađene tehnikom klećanja i da ih ne treba smatrati ćilimarskim proizvodima«. ³⁾

Bratislava Vladić-Krstić nije prihvatila pretpostavku Milenka S. Filipovića. Na osnovu detaljnih terenskih ispitivanja ćilimarstva na području severozapadne Bosne, gde su se nekada u Glamoču i Bosanskom Petrovcu izrađivale molitvene sedžade i dušeme, ona je došla do sledećeg zaključka: »Prvo, da su banjalučke sedžade i dušeme bile najverovatnije ćilimarski proizvodi; drugo, da su one mogle biti proizvodi domaćeg rada, ali, po svemu sudeći, ne u Banjaluci, već u nekom od pomenutih ćilimarskih centara severozapadne Bosne, možda u Bosanskom Petrovcu. Međutim, da su u trgovini prodavane kao »banjalučke«, s obzirom na to što je Banja Luka bila poznati bosanskohercegovački trgovački centar.« ⁴⁾

¹⁾ Hamdija Kreševljaković, Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini, Naučno društvo Bosne i Hercegovine, Djela, knj. XVII. Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 12, Sarajevo, 1961., 48.

²⁾ Up. nap. 10, 22, 24, 31, 32, 33.

³⁾ Milenko S. Filipović, Ćilimi i ćilimarstvo u našim zemljama do sre dine XIX veka, Glasnik Zemaljskog muzeja, Nova serija XII, Sarajevo, 1957., 179-183.

⁴⁾ Bratislava Vladić-Krstić, Ćilimarstvo u Bosni i Hercegovini, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Etnologija, Nova serija, sv. XXXII/1977, Sa rajevu, 1978., 236-238.

Saopštićemo najpre u hronološkom redosledu sve raspoložive istorijske podatke o banjalučkoj sedžadi i drugim predmetima izrađivanim u Banja Luci.

Banjalučke sedžade ne pominju se u ostavštinama muslimana sve do pred kraj XVII veka. U brojnim popisima ostavština jedrenskog ostavinskog suda iz 1545-1639. godine nema pomena ni o njima ni u drugim predmetima koji se vezuju za ovaj grad.⁵⁾ Znameniti putopisac Evlija Čelebija, koji je 1660. godine boravio u Banja Luci i opisao znamenitosti grada i sve tamošnje proizvode i predmete poznate po izuzetnom kvalitetu, nije spomenuo sedžade.⁶⁾ Ne treba isključiti mogućnost da su one, u vreme njegovog boravka, već bile izrađivane, ali da nisu dostigle opštu priznatost i cenjenost kao lokalni specijalitet.⁷⁾

Za sada prvi pouzdani pomen banjalučke sedžade potiče s kraja XVII veka i nalazi se u popisu zaostavštine, novca i stvari bivšeg anadolskog begler-bega hadži Ahmed-paše, koji je poginuo u boju kod tvrđave Varadin. (Reč je o Bosancu Ahmedi-paši sa nadimkom Kaba-kulak.⁸⁾ Taj popis nije precizno datiran i smatra se da je sastavljen krajem 1690. godine. U njemu se pored novca i raznih stvari, postojećih u Donjoj tvrđavi u Beogradu, nabrajaju četiri napravljene sedžade banjalučke izrade (*yapilmi, Banalukakari seccade 'aded 4*), a posebno još jedna napravljena i jedna nenapravljena sedžada banjalučke izrade ili stila, a vrednost ovih šest sedžada nisu određene.⁹⁾

Krajem XVII i početkom XVIII veka poznati sarajevski trgovci braća Dženetići trgovali su između ostalog i banjalučkim sedžadama, banjalučkim dušecima — dušema je kućna prostirka — i banjalučkim jastucima. O njihovom izgledu nema podataka.¹⁰⁾

Vredni su pažnje pomeni banjalučkih prostirki za središni deo prostorije (*orta*) i za ivične delove (*yan*). »Janovi« su služili za prostiranje ispred kreveta i za ukrašavanje zidova iznad kreveta i sečija. »Janovi« su termin u pirotskom ćilimarstvu. U turskom ćilimarstvu kom-

⁵⁾ Omer Barkan, Edirne Askeri Kassami 'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659), Belgeler, Cilt III, Sayı 5-6, Ankara, 1968.

⁶⁾ Evlija Čelebija, Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama, preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Sarajevo, I, 1957.,

⁷⁾ Naime, Melek Ahmed-paša je u Banja Luci dao Evliji »jedno pismo, sedžadu« itd. da ponese kao poklon Nikoli Zrinskom, ali to je mogla biti bilo koja lepa sedžada, pogodna za poklon. Up. prethodnu napomenu, 241. Možda je bila upravo banjalučka.

⁸⁾ S. Bašagić, Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini, Zagreb, 1931., 6.

⁹⁾ *Istanbul, TC Basbakanlık Arşivi, D-BSM-MHF 1102 takriben*. U vezi sa ovim i svim ostalim dokumentima istog arhiva koje ću navesti u ovom radu, dužnost mi je da i na ovaj način izrazim zahvalnost gospodinu Fazilu Isikozlu-ju. (Znajući da je Banja Luka moj rodni grad i da se posebno interesujem za banjalučke sedžade, on je te dokumente izdvojio i stavio mi na uvid.

¹⁰⁾ Hamdija Kreševljaković, Dženetići. Prilog izučavanju feudalizma u Bosni i Hercegovini. Naučno društvo Bosnč i Hercegovine, Radovi, knj. II, Sarajevo, 1954., 117.

plet prostirki za jednu sobu sastoji se iz središnje prostirke (*orta halisi*), dva komada koji se stavljaju po strani (*kenar halisi*) što bi bili »janovi«, i iz komada za prostiranje ispred sećija (*sedir halisi, divan halisi*). U popisu ostavštine Banjalučanina Ferhad-bega Ferhadpašića, sastavljenom 5. V 1715. godine, pominju se orte i janovi u vrednosti od 50000 aspri pri čemu se naglašavalo da su ornamentirani i banjalučke izrade (*Bana Luka isi munakkas orta ve yanlar semen 50 000*), kao i četiri jastuka u vrednosti od ukupno 5 700 aspri, izrađenih i ukrašenih istom tehnikom (*munakkas Bana Luka isi yasdik 4 semen 5 700*). Ferhad-beg je imao samo dve starije sestre, Umihanu i Havu. Bio je oženjen Zejneb-hanumom, kćerkom Tešnjaka Sejfulah-paše, i sa njom imao dve maloletne kćeri, Hatidžu i Fatimu. O njemu se kao istorijskoj ličnosti ne zna ništa, ali se na osnovu popisa ostavštine može zaključiti da je porodicu ostavio u velikim dugovima i da se s njim ugasila ova grana potomaka Ferhad-paše Sokolovića, prvog bosanskog valije.¹²⁾

U popisu ostavštine bivšeg carskog čehaje hafiz Husejn-age od 5. II 1720. godine pominju se dve sedžade banjalučke izrade (*Banalukakari seccade 'aded 2*) čija vrednost nije navedena.¹³⁾

Jednu banjalučku sedžadu (*Banaluka seccadesi 1*) u vrednosti od 1060 aspri imao je nekadašnji skopski mutesafir Mehmed-paša kome je posle smrti imetak konfiskovan za državu i rasprodat na Carskoj porti na dan 14. VII 1734.¹⁴⁾

U ostavštini vezira Husejn-paša zade Mustafa-paše iz Dijaribekira, čiji je popis izvršen 1735/36. godine, nalazile su se dve stare banjalučke sedžade (*kohne Banaluka seccade*), od kojih je jedna vredela 10 groša, a druga 24,5 groša. Ova druga bila je saf-sedžada.¹⁵⁾ To je dugačka molitvena sedžada koja služi za ceo red ljudi, vernika ili vojnika, poređenih jedan do drugoga. Saf-sedžada prema tome je niz pojedinačnih sedžada izrađenih u jednom komadu na kome su mesta za svakog vernika određena bordurama i mihrabima.¹⁶⁾

Glavni carski kasapin Husejn-aga, koji je preminuo u carskoj ordiji na polju kod Isakče, imao je među stvarima koje su mu konfiskovane i popisane 11. XI 1736. godine jednu banjalučku orta sedžadu. Njena je vrednost procenjena na 3 600 aspri.¹⁷⁾

Iz 1737/8. godine ima više pomena banjalučkih sedžada. Valja naglasiti da se te godine prvi i za sada jedini put pominju dva banjalučka makata, tj. prostirke po minderu na sećiji. Te prostirke mogle su

¹¹⁾ Up. *Celal Esad Arseven. Turk Sanati. Istanbul, 1973. (Cem Yayinevi), 255.*

¹²⁾ *Istanbul, BBA, D-BSM-MHF — 1125 — Gurre Cumadel ula 1147., evdsit Cumadel ahire.*

¹³⁾ *Istanbul, BBA, D-BSM-MHF — 25. Ra 1132.*

¹⁴⁾ *Istanbul, BBA, D-BSM-MHF — 12. Safer 1147.*

¹⁵⁾ *Istanbul, BBA, D-BSM-MHF — 1148.*

¹⁶⁾ Vidi izuzetno lep primerak saf-sedžade koji se čuva u istanbulskom Muzeju turskih i islamskih dela, a reprodukovan je u: *Celal Esad Arseven, Turk Sanati, Istanbul, 1973. (Cem Yayinevi), 254.*

¹⁷⁾ *Istanbul, BBA, D-BSM-MHF — 7. Receb 1149.*

biti od platna, čohe ili ćilima. Dva banjalučka makata imala je Dilhajat-usta, koja je svojevremeno pripadala dvorskom haremu, a docnije je do smrti živela u Istanbulu, u blizini Kabasakala. Njeno nasljedstvo pri palo je dvoru; popisano je i preuzeto u prisustvu šerijatskog sudije i kizlaraginog pisara hafiz Mustafa-efendije.¹⁸⁾

Iste 1737/8. godine procenjena je jedna stara banjalučka sedžada na 1260 aspri. Ona se nalazila među imetkom vezira Kurd Ibrahim-paše, prodatim na licitaciji pod nadzorom kapudži-baše Visoke porte Ibrahim-age.¹⁹⁾

Također iste 1737/8. godine imala je jednu banjalučku sedžadu, procenjenu na 1710 aspri Nišlika Emetulah-hanuma, supruga pokojnog Šahin Mehmed-paše. Pošto je umrla bez nasljednika, prema fermanu i u prisustvu nadležnih službenika, njen nakit i srebrno posuđe preuzeti su za riznicu ženske polovine carskog dvora, dok su ostale njene stvari popisane, procenjene i prodane u riznici carskog dvora.²⁰⁾

Za našu temu značajan je jedan popis zaostavštine sastavljen 29. XI 1757. godine, čiji je vrh iskinut, pa se ne vidi ko je pokojnik. Tu se pominje između ostalog jedna sedžada solunske izrade kojom se podražava banjalučka sedžada (*Banaluka taklidi Selanikkari seccade 'aded 1*). Nema podataka o njegovoj vrednosti.²¹⁾

U sidžilima iz naših krajeva, među ostavinskim popisima, takođe ima pomena banjalučkih sedžada. U Sarajevu je 1767. godine u ćurčića hanu umro hadži Mehmed-paša, rodnom iz Jajca, u čijoj je ostavštini bila i jedna sedžada banjalučke izrade, koja je procenjena na 66 groša.²²⁾

U ispravi o ostavinskoj raspravi posle smrti Amine Morić, od 15. IX 1773. godine, pominje se jedna sedžada banjalučke izrade čija je vrednost iznosila 1680 aspri.²³⁾

U zaostavštini Smail-bega Dženetića, koji je kao sarajevski muteselim umro 1777. godine, pored drugih sedžada i ćilima pominju se dve banjalučke sedžade.²⁴⁾

Banjalučke sedžade pominju se u tri ostavinska dokumenta iz 1780. godine, ali ni u jednom nema podataka o njihovoj vrednosti.

U ostavinskom dokumentu sastavljenom 27. II 1780. godine, u sudnici na ostrvu Mitileni, gde je u progonstvu umro bivši ćehaja velikog vezira Mustafa-efendija, pominju se jedna stara saf-sedžada banjalučke izrade i još jedna upotrebljavana banjalučka sedžada. (*Kohne Banyaluka seccadesi 'aded 1; defa musta'mel Banyaluka seccade 'aded 1*.) Ističemo da je oba puta ime grada napisano prema našem iz-

18) *Istanbul, BBA, D-BSM-MHF — 1150.*

19) *Istanbul, BBA, D-BSM-MHF — 1150.*

20) *Istanbul, BBA, D-BSM-MHF — 1150.*

21) *Istanbul, BBA, D-BSM-MHF — 1171, 17. Rebiulevel.*

22) Vidi: Hamdija Kreševljaković, Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1961., 47-48. Autor se poziva na Sarajevski sidžil 8, str. 5 koji se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

23) Đenana Buturović, Morići, Sarajevo, 1983., 289.

24) Hamdija Kreševljaković, Dženetići, Sarajevo, 1954., 136.

govoru, Banja Luka, a ne Banaluka kao u ostalim ispravama koje su pregledane. U ovom popisu pominju se kao zanimljivi predmeti jedna stara sedžada hioske izrade (*Sakizkari*) i jedan veliki fenjer za osvetljavanje, pozlačen i bosanske izrade.²⁵⁾

Iz iste 1780. godine je i popis ostavštine nekadašnjeg vojnog defterdara Husejn-age, koji je umro u svojoj kući u blizini Aladža mesdžida, ostavivši oca i trudnu suprugu. Prema fermanu popis je izvršen 25. decembra, a između ostalih predmeta u njemu se pominju jedna banjalučka sedžada i jedna banjalučka haša.²⁶⁾

U popisu ostavštine džizjedar-baše Ali-age, koji je preminuo u svojoj kući u jedrenskoj mahali Nišandži, u blizini Kum-kapije, ostavivši odraslog sina i venčanu suprugu, pominju se tri komada banjalučkih sedžada, a zatim opet jedna banjalučka sedžada. Uzgred treba reći da se među ostalim predmetima pominje i jedna sedžada iz Pravišta u Bugarskoj. Popis je sastavljen 8. VII 1780.²⁷⁾

Ovim bismo završili pregled istorijskih izvora o banjalučkoj sedžadi. On je — svakako — nepotpun. Značajan je, jer potvrđuje kontinuirano postojanje jednog predmeta materijalne kulture muslimana Osmanskog carstva, predmeta koji se povezuje sa gradom Banja Lukom.

*
* *

Koliko je meni poznato, a ovim se pitanjem bavim duži niz godina, samo dva turska naučnika pisala su o banjalučkoj sedžadi. Njihov tekst zasnovan je na ličnom poznavanju sačuvanih primeraka i prema tome od izuzetne je važnosti.

Afirmisani turski istoričar umetnosti, Dželal Esad ARSEVEN, još 1952. godine, u delu »Turska primenjena umetnost«, u vezi sa tekstom o tkaninama ukrašenim aplikacijama, priložio je jednu sasvim nejasnu crno-belu fotografiju sedžade koju je nazvao »Benaluka. Prostirka za molitvu u aplikacijama«. U tekstu rekao je sledeće: »Ukrašavanje koje se postiže komadićima materije, isečenim u obliku motiva i prišivenim na tkaninu, naziva se aplikacija (na turskom: *kesme* ili *yapistirma*). Predmeti ostvareni ovim postupkom, koji je bio upotrebljavan i u radovima od kože i papira, nisu bili mnogo cenjeni kod Turaka, koji su više cenili vez od ovog načina ukrašavanja. Primenjeni motivi su uglavnom cvetovi i listovi sastavljeni od komadića čohe različite boje. Na taj način izrađivane su bošče (*bohca*), prostirke za molitvu, zidne prostirke i zavese za dnevnu upotrebu. U ranija vremena u mnogim kućama prozori su bili opremljeni ovim zavesama za dnevnu upotrebu, načinjenim od komada tkanine ili sukna (čoh), koje su zamenjivale kafeze (žaluzine) i sprečavale da se enterijer može sagledati izvana. Prozori na čadorima bili su isto tako opremljeni ovim zastirkama od tkanina. U Bosni su se nekada izrađivali najbolji primerci ove vrste; oni su

25) *Istanbul, BBA, D-BSM-MHF — 1194, 21. Safer.*

26) *Istanbul, BBA, D-BSM-MHF — 1194, 28. Zilhicce.*

27) *Istanbul, BBA, D-BSM-MHF — 1194, 6. Receb.*

nazvani *benaluka* po imenu grada koji je tome bio glavni centar. Naši muzeji poseduju danas nekoliko primeraka ove vrste, veoma umetnički izrađenih.«²⁸⁾

Drugi turski naučnik koji je objavio izvanredno lepe kolorfotografije dve banjalučke sedžade jeste Džan Kerametli. Ovaj naučnik je detaljno opisao ove dve banjalučke sedžade u svom delu »Muzej divanske književnosti mevlevijskog doma na Galati«.²⁹⁾ Obe se čuvaju u tom muzeju, jedna pod br. 179, dok drugoj nije naveden broj. Saopšticeo njegov tekst u celini:

»Rukom izrađene, sedžade koje se nalaze u Muzeju divanske književnosti pripadaju XVIII i XIX veku. One su izrađivane u Istanbulu, ali su dolazile i iz drugih centara osmanske imperije i bile nuđene na prodaju po istanbulske čaršijama. Poseban je tip banjalučka sedžada na kome je primenjena jedna od najstarijih tehnika ručnog rada kod Turaka, tehnika aplikacije, koja je izrađivana u zapadnim krajevima imperije. Njenu osnovnu površinu sačinjava čoha različite boje. Na našem primerku su na osnovu od čohu nežno zelene boje našiveni komadići čohu plave, žute, svetlo žute i ljubičaste boje od kojih su izrađene rozete cveća, cvetovi ruža i grane. Mesto za sedždu i gornji deo mesta za noge izrađeni su žutom srmom. Široka bordura osnove ispunjena je buketima cveća, kao što su ruže i zumbuli. Više su naturalističkog stila cvetni bukete koji se sreću upravo na sredini sedžade i na trouglim površinama sa obe strane mihraba. U muzeju se nalazi i druga banjalučka sedžada izgrađena tehnikom aplikacije. »Banaluka« ili Banjaluka je mali grad čije ime znači »mesto sa banjom«, a nalazi se severozapadno od Sarajeva. To je planinsko mesto sa obiljem vode. I Sarajevo je po prirodi isto takvo mesto i poznato je po izrađevinama od čohu i atlasa. Sarajevo je posebno poznato po izrađevinama od zlata i metala. Sigurno je da se vrsta sedžade koja je nazvana Banaluka izrađivala u celom ovom kraju. Na našem primerku živo je prikazana panorama šehera sa kamenitim mahalama, sa baštama s obiljem vode, sa ćuprijama na lukovima i sa mesdžidima. Ovaj šeher možda je jedan od dva spomenuta. (Ili Banjaluka ili Sarajevo — D. B.) Središnji deo sedžade, isto kao i na primeru koji smo malo pre posmatrali, ukrašen je buketom cveća koji izbija iz korpe ili vaze. Široka bordura odslikava sve detalje jednog šehera smeštenog na obalama reke koja žustro teče. Crvena, bela, zelena i plava boja upotrebljene su na pravom mestu sa potpuno naturalističkim shvatanjem boja, kao u prirodi. Ovaj komad je veoma redak primerak sedžade izrađene sa aplikacijama, iz perioda kada je turska umetnost bila pod evropskim uticajem. Prvi uzorci turske tehnike aplikacije nađeni su u hunskim grobovima.«³⁰⁾

²⁸⁾ *Celal Esad Arseven, Les arts decoratifs turcs, Istanbul, s. a. (1952), fig. 661, p. 269.*

²⁹⁾ *Can Kerametli, Galata Mevlevihanesi Divan Edebivati Muzesi, Istanbul, 1917.* Na ovo delo skrenuo mi je pažnju kolega dr. Fehim Nametak, kome se i ovim putem toplo zahvaljujem. Njegovom ljubaznošću ovaj rad će biti opremljen u ovom radu objavljenim fotografijama br. 24 i 25. Sedžade se i danas čuvaju u ovom muzeju jedna pod No. 179, dok za drugu nije naveden broj.

³⁰⁾ *Can Kerametli, nav. delo, 65.*

Autor se zatim osvrće na prve primerke izrađevina u turskoj tehnici aplikacija koji su nađeni u hunskim grobovima iz I veka po našem računanju vremena, što izlazi iz okvira ovog rada.

Završavajući prikaz saznanja o banjalučkim sedžadama valja istaći sledeće:

Istorijski izvori znaju za banjalučku sedžadu i predmete izrađene u istom stilu. Ali ti izvori ništa ne govore o tome od čega su i kako bile izrađene te sedžade i ostali predmeti »banjalučkog stila«. Sačuvani predmeti u turskim muzejima govore jasno da je reč o proizvodima od čohe različite boje; o proizvodima nastalim tehnikom aplikacije — našivanja — manjih raznobojnih komadića čohe na čohu sa osnovom u jednoj boji. Tako su nastajali predmeti koji su bili omiljeni i cenjeni u dosta širokom krugu bogatog muslimanskog življa Osmanskog carstva.

Sedžada je bila osnovni predmet ove banjalučke proizvodnje, a po njoj su i ostali predmeti, izrađeni istom tehnikom, dobijali naziv »banjalučki«.

Povodom banjalučkih sedžada treba se osvrnuti i na drugi banjalučki specijalitet, čuven u isto ovo vreme, u XVIII i XIX veku, koji je također raznosio ime ovog našeg grada po celom prostranstvu osmanskog carstva. To su bile banjalučke haše.

Prema rečima velikog i zaista nezaboravnog naučnika Hamdije Kreševljakovića, haše su bile »lijepo ukrašeni konjski pokrovcu od čohe ili neke druge skupe tkanine, kojima su se prekrivala sedla i sapi konja.«³¹⁾ Opet prema rečima Hamdije Kreševljakovića, »na unkaš i arkaš naticao se čul, vrsta čebeta, a preko ovoga ili preko samog sedla naticala se i haša, djelo krojača ili terzija. Najbolje haše izrađivala je Banja Luka. One su često bile lijepo izvezene.«³²⁾

Banjalučku hašu posedovao je Mustafa-beg iz Sarajeva koji je umro u Dubrovniku 1765. godine. Njegovu ostavštinu popisao je emin dubrovačke skale Sulejman, koji je među ostalim predmetima spomenuo i banjalučku hašu.³³⁾ Kao što smo već spomenuli, jedna banjalučka haša pominje se i u ostavštini vojnog defterdara Husejn-age, sastavljenoj 25. XII 1780. godine.³⁴⁾ Banjalučka haša bila je naročito cenjena u prvim decenijama XIX veka. O tome svedoči Uredba o odevanju (*Elbise nizamnamesi*) koja je doneta u Osmanskom carstvu 11. IV 1829. godine. Ovom uredbom se želelo da se zavede ograničenje luksuza u oblačenju državnih službenika, i to ne samo u njihovom ličnom odevanju nego i u pogledu ukrašavanja konjske opreme i haša. Preterivanja u tom pogledu bila su u neskladu sa šerijatskim propisima. Državni — kanunski — propisi pozivali su se na šerijatske propise i na prvobitnu skromnost muslimana.

³¹⁾ Hamdija Kreševljaković, *Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1961., 47-48.

³²⁾ Isti, *Esnafi i obrti u starom Sarajevu*, Sarajevo (Narodna prosvjeta) 1958., 126.

³³⁾ Isti, *Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini*, 47-48.

³⁴⁾ *Istanbul BBA, D-BSM-MHF — 1194, 28. Zilhicce.*

Uredba o odevanju dozvoljavala je samo dve vrste haše, od kojih je jedna, poljske izrade (*Lehkari gasiyesi*) bila luksuznija a druga, banjalučka haša ukrašena srmom (*Sirmaluca Banaluka gasiyesi*) bila također značajna, ali za nijansu skromnija. Prema Uredbi, na poljski način ukršenu hašu imaće ubuduće konji velikog vezira, njegovog zamenika i kajmakama, vezira i seraskera »pobedonosne vojske« kao i nekih drugih visokih vojnih funkcionera. Banjalučku hašu u svečanim prilikama imaće konji kazaskera, mola istanbulskog stepena i mole od mekansko do uskudarskog stepena, muderisi i hatibi Ajasofije, ukratko najviša ulema. Što se tiče šejhulislama, za njega se propisuje samo da će stavljati na glavu beli saruk, da će oblačiti odelo od bele čohe i preko njega feredžu od bele čohe. U zvaničnim danima banjalučku hašu imaće konji nižih dvorana: đumruk-emina, kasap-baše, mehter-baše carskih čadora, aga neimara i njemu slične age.³⁵⁾

* *

Uzimajući u obzir raspoložive podatke koje smo saopštili, može se konstatovati da je Banja Luka mesto u Bosni koje je dalo ime jednoj posebnoj vrsti sedžada, a zatim i drugih predmeta izrađenih od čohe: dušema, jastuka, makata i haša. To su bili umetnički izrađeni predmeti, cenjeni i poznati širom Osmanskog carstva u XVIII i XIX veku, predmeti izrađeni od raznobojnih manjih komada čohe, apliciranih (našivenih) na čohanu osnovu, predmeti koji su često bili ukrašeni vezom od srme. Dok se o aplikacijama na sedžadama više zna, zahvaljujući sačuvanim primercima koji su izuzetne lepote, za dušeme, bošče, jastuke i makate se može pretpostaviti da su bili izrađeni na slični način i da su bili ukrašeni floralnim aplikacijama. Za haše postoje dosta neodređeni podaci, ali je jasno da su i one bile izrađivane istom tehnikom.

Istovremeno se pored banjalučkih predmeta javljaju i predmeti banjalučkog rada, izrade, tehnike i stila: *Benaluka isi*, *Benalukakari*. Time se nije označavalo mesto proizvodnje, već način izrade, poseban banjalučki stil u izradi čohanih predmeta. Taj stil je do te mere bio popularan da su ga podražavali u Solunu. Solun je glavni centar sukmarstva u Osmanskom carstvu u kome su tokom vekova izrađivane razne vrste čohe, prvenstveno čoha za janičarske uniforme.

Poznato je da se čoha izrađivala u osmanskoj državi a i mnogo uvozila. Žene su nosile zimske feredže od čohe, ali je čoha bila više korištena za svakodnevni muški kostim, jer su od nje izrađivani: džepkeni, džamadani, fermeni, jeleci, čakšire i poture, a u novije vreme kaputi i pelerine. Od čohe su se izrađivali kalpaci, tozluci, terluci, čohom su prekrivana krzna — razne vrste čurkova itd.³⁶⁾ Evlija Čelebija ističe da

³⁵⁾ Up. Zbornik osmanskih državnih zakona i uredbi *DUSTUR Ahmed Rasim, Osmanli Tarihi IV. Istanbul, 1328-1330, Faide 280, 1826 (Elhise Nizamnamesi)*; isti *Osmanli Tarihi. Secmeler, Istanbul, 1968, 143-146 (Elbise Nizamnamesi — Fes)*.

³⁶⁾ *Resat Ekrem Kucu, Turk Giyim Susam ve Suslenme Sozlugu, Sumerbank Kultur Yayinlari, Ankara, 1969, 82-84.*

su krajišnici nosili i voleli čohana odela.³⁷⁾ Osnovno pitanje koje se nameće, u vezi sa banjalučkim sedžadama, hašama i drugim predmetima od čohe jeste: da li je Banja Luka bila centar proizvodnje i čohe i ovih predmeta, ili je ona bila samo centar uvoza čohe i finalne izrade pomenutih predmeta. Ne treba isključiti mogućnost da je u ovaj grad dopremana zapadnoevropska čoha namenjena Orijentu, odnosno tržištu u Osmanskom carstvu, a da su banjalučke terzije, a možda i žene u kućnoj radinosti, isecale i prišivale ornamente. Na takvu pretpostavku upućuje postojanje »urađenih« i »neuradenih« sedžada. S druge strane Evlija Čelebija pominje da su banjalučki trgovci okrenuti trgovanju sa Solunom.³⁸⁾ To možda znači da su oni odatle nabavljali čohu, a da je banjalučka izrada, kada je postala popularna, podražavana u Solunu i u drugim mestima carstva.

Također se postavlja pitanje da li mi danas, na tlu SFR Jugoslavije, u našim džamijama, muzejima i privatnim kolekcijama raspoložemo sa primercima banjalučkih sedžada. Koliko mi je poznato, nemamo ih. Treba se nadati da će ovaj prilog njihovom izučavanju podstaći interes za njih i da će dalja istraživanja u ovom pravcu, naročito u turskim muzejima, doprineti da se ove rukotvorine naših predaka otrgnu od zaborava.

³⁷⁾ Evlija Čelebija, Putopis. Odlomci u jugoslovenskim zemljama. Preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Sarajevo, I, 1957., 240.

³⁸⁾ Isto.

SUMMARY

Yugoslav ethnologists have been engaged in studying the seccades and other products that got their names after the town of Banja Luka because they used to be made there. Nowadays they are no longer available. Hamdija Kreševljaković and Bratislava Vladić-Krstić thought that the seccades and dosemes originating from Banja Luka were carpet products, while Milenko S. Filipović does not classify them into that category.

The inventories of the estates of rich Muslims from Banja Luka and other Bosnian towns as well as places throughout the Ottoman Empire from the last decade of the 17th century onwards are the most reliable historical sources for the information about Banja Luka seccades, saf-seccades, dosemes, pillows, makats, Banja Luka middle-room (*orta*) and sideways (*yan*) carpets and Banja Luka hasas. Some of the documents mention the characteristic Banja Luka handwork and technique (*Banaluka isi*, *Banalukakari seccades*, *Banaluka taklidi Selanikkuri seccade*). Yet, all these data, without objects themselves, are not sufficient to answer clearly the questions about the material they were made of or about what they looked like.

Turkish scientists *Celal Esad Arseven* and *Can Kerametli* gave rather detailed descriptions of Banja Luka techniques on the basis of the samples of the seccades kept in some Turkish museums. Those are made of one colour waterproof cloth (*guha*) on the surface of which small pieces of the same quality of different colours are applied as ornaments to form a harmonious unity with it. Two exceptionally beautiful seccades are kept in the museum at Galata in Istanbul (Galata Mevlevihanesinin Divan Edebiyati Musezi. One of them has floral patters on it and the other, in addition to them, on its wide border shows a town, most probably Banja Luka with its districts, mescids, the fiver Vrbas and the bridges.